

Ladik Katalin

EGYIK ÁLOMBÓL A MÁSIKBA TÁMOLYGOK*Bruno Schulz emlékének*

Mindennek az idő gyors lebomlása az oka.
Így növekszem szabálytalanul nagy időközökön,
napokon vagy heteken át, fekete növényzet.

A szoba megtelik álmaim gomolygó felhőivel,
melyek növekednek, gomolyodnak följebb,
egyre följebb. Nagy, patetikus
mennybemenetel
a haldoklás és a duzzadó ágynemű hullámain.

Végül megérintem a villámokat.
Az élet sziklás, süket sivatagjának
végtelen láthatára vicsorog felém.

Földes Györgyi*Irodalomtörténész,**kritikus, a**HUN-REN BTK**Irodalomtudományi**Intézet Modern**Magyar Irodalmi**Osztályának**tudományos**főmunkatársa.**A Helikon**irodalomtudományi**folyóirat**főszerkesztője.***LADIK KATALIN VERSÉRŐL**

Ladik Katalin verse egyfelől arra példa, hogy a magyar neoavantgárd egyik legfontosabb alakja, aki főként performanszművészként lett világszerte ismert, költőként is elsőrangú. Persze a kétféle tevékenység, performansz és költészet az ő munkásságában egyáltalán nem kizáró tevékenység, hiszen ő elsősorban költőnek tekinti magát, aki a 60-as évektől éppen azért radikalizálta előadásmódját, mert a költeményt mint kétdimenziós szöveget nem találta elegendőnek mint műalkotást, hangi és vizuális megjelenését is fontosnak tartotta. (Ekkoriban fokról-fokra alakította költészetének performatív jellegű prezentációs módját, hangköltészetté, később egyszemélyes performansszá formálva felolvasásait, amelyekhez dada, futurista, szürrealista elemeket vegyített, ezekhez hozzátéve saját invencióit is.) Ugyanakkor életművében – számos verseskötetében – bőven találni olyan lírai darabot, amelyet sohasem adott elő, kizárólag papíron létezik.

Számomra az *Egyik álomból a másikba támolygok* című verse, amely egy viszonylag késői darab, *Az év versei* című válogatássorozat 2023-as kötetében található, mintha két életművet, az ajánlásban olvasható Bruno Schulzét, valamint Francisco Goyáét vetítené egymásra, így mutatná meg az álom és ébrenlét, illetve élet és halál határmezsgyéjén tartózkodás állapotát. Francisco Goya egyébként is számos álomképet rajzolt és festett, de azt a grafikáját bizonyára sokan ismerik, amely egy alvó embert ábrázol egy asztalra borulva, és fölötte rajzó sötét lényekként láthatjuk rémálmaikat – igaz, itt főként állati figurák jelennek meg, baglyok és denevérek, szemben a Ladik-költemény égi jelenségeinek és növényi vegetációjának magasra növekedésével. (Goya rajza ugyanakkor úgy is interpretálható, hogy a férfi ébren van, s ijesztő hallucinációi elől menekülve hajtja fejét az asztalra.) Bruno Schulz, akinek a Ladik-vers ajánlása szól, szintén ismert fekete-fehér rajzairól is, és bár az ő grafikái nagyrészt béké-

sebbek, vonalaikban és zsúfoltságukban hasonlíthatók a Goya-művekhez. Ráadásul ő művészi tevékenységének másik vonalán, íróként hozza be az általa teremtett világba azt az álomszerű gomolygást vagy burjánzást, amely a versben megjelenik az ágy, az alvó vagy éppen a haldokló felett.

Csak pár szó a megidézett Schulzról: lengyel-zsidó író és képzőművész (1892-1942), aki legismertebb műveiben, novelláiban és rajzain galíciai szülővárosát, a ma Ukrajnában található Drohobicsot, s lakónak életét jelenítette meg. Expresszionizmus és szürrealizmus határán álló szövegeiben mintha minden vagy az izzás és forrás, vagy a burjánzás és gomolygás állapotában lenne: főként a természet, benne a kertek, s azokban is a növények. De e történetek nemcsak tematikus értelemben burjánoznak, hanem maguk túllépni látszanak téren és időn; nem is beszélve ezen írók túlcsonduló nyelvéről, sűrű és messzire terjeszkedő metaforaerdőről. Schulz világa annyiban is érintkezik Ladik Katalin versével, hogy novelláinak egyik főszereplője az apa, Jákub, akit hanyatló testi egészsége és romló mentális állapota gyakran ágyhoz köt.

Ladik Katalin versének címe alapján (*Egyik álomból a másikba támolgok*) csak annyit szűrhet le magának az olvasó, hogy a lírai én valamilyen okból hosszan időzik az ágyban tompa tudatállapotban, hol félébrenlétben, hol mindenfélét összeálmodva. Később, az első versszak végétől az is érthetővé válik a számára, hogy ez a hosszabb időszak több napot, sőt hetet foglal magába; objektív időt értve ezalatt, hiszen az álomban – amint azt a versfelütés is mutatja – amúgy feloldódik, felbomlik, szubjektívvá lesz az idő, különösen, hogy aztán ezek az álmok egymásba is érnek, összefolynak. Nem ártatlan, megszokott pihenés ez, amint már időtartamából is kitűnt, de még csak nem is egy hétköznapi betegségé, kéthetes, láztól fűtött influenzáé, hanem egy haldokló (fél)öntudatlan állapota: de ez a mozzanat csak a második versszak végétől lesz egyértelmű.

A betegség lázálmának mint delíriumnak, mint lidércnyomásnak külső képi megjelenítése – vagyis amikor kívülről látjuk a fekvőbeteget – hasonlít a már emlegetett Goya-képhez, a rémálmok vagy akár csak fura, tompa álmok sötét, felfelé gomolygó felhőknek látszanak az alvó felett. A lírai én belső megélése ezzel analóg: tudathatárai elmozdulásával mintha saját testképe is átalakulna, egyfelől felfelé tágulna, határai felfelé mozdulnának, párhuzamosan álmaival. S miképpen azok felfelé gomolygó fekete felhők, ő maga is felfelé törekvő fekete entitássá, ez esetben növényé válik. A vegetáció részévé, amely, lévén súlyos beteg, szinte csak vegetál.

Ennél a metaforánál érdemes megállni, s nem csupán azért, mert a növényé változó ember képe amúgy is jól illeszkedik természeti és klímakrizistól sújtott korunk poszthumán diskurzusába, posztantropocén esztétikájába – ennek ráadásul feltétlenül érdekes változatai a feminista poszthumanizmus és a feminista ökokritika (amelyek perspektívájából például remekül lehet elemezni a tavalyi év irodalmi Nobel-díjasának, Han Kangnak egyik leghíresebb regényét, a *Növényevőt*). Emellett az is érdekes, hogy több újabb irodalomtörténeti munka is megmutatta, hogy a szürrealizmus női alkotói – s ha kitágítjuk időben az irányzat kereteit, Ladik Katalin költészete is nagyjából idetartozik – mennyire szívesen folyamodtak az átváltozás motívumához, állati és növényi metamorfózisok (vagy csak hibrid testek) bemutatásához – lásd például Daphné mitoszát

Toyen vagy Ithell Colquhoun festményein. Az álom, a delírium valóságában, valamilyen módosult tudatállapot megélése közben – ami a szürrealisták számára a fensőbb rendű realitás – amúgy is bárkivé, bármivé lehet az ember, de ezt a sajátosságot a női művészek szívesen fordították a patriarchális társadalmi keretek közül való kilépés eszközüül. S hogy mennyire gyakran jelenik meg Ladik Katalin költészetében ez a mozzanat, elég arra utalni, hogy egy teljes kötetben, a *Fűketrec* címűben gyűjtötte össze a természeti létezők (főként ember és állat, néha növény) együtt- és egybenéléséről szóló verseit.

Itt azonban nem is együttéléstről van szó csupán, hanem (együtt) meghalásról is, az átlépésről életből a halálba, az elmúlásról – ez esetben általános, nem-független módon. A határok (fajoké, öntudaté, szubjektumé, életé) addig-addig tágulnak, amíg aztán átgomolyognak, átevapórálnak egy másik létezési formába, a mindent végleg egybesimító haláléba. Fölfelé irányuló mozgás ez is, „patetikus mennybemenetel” (amely, úgy tűnik, hasonlatos minden halandó mennybemeneteléhez, vagyis nincs érdemek szerinti szelekció). S ekkor már nem ijesztő a halál, nem fekete. A haldokló olyan magasságba jut el, ahol a sötétséget már bevilágítják a villámok, s ebből a nézőpontból az élet (és vele az öntudat és az integer szubjektum) tűnik rémálomnak, vicsorgó láthatárú, sziklás sivatagnak. S visszatérve a gomolygáshoz és burjánzáshoz, ebben a versben a metaforák is túlbőségben követik egymást, igaz, nem mindenféle irányban hozva hajtásokat, hanem egyenes vonalban, egymás után vagy fölött, hogy elérjenek abba a magasságba, ahol minden véget ér, vagy legalábbis kilép az időből.

Szomorú ellen-coda: Bruno Schulz-nak, akinek az emlékére született a vers, azonban nem adatott meg az esély az efféle, fokozatos átmenetelre, elmúlásra, s egyáltalán arra, hogy ágyban, párnák között haljon meg. Őt átöltözték egyikből a másik állapotba: 1942-ben, Lengyelország német megszállása alatt egy pékségből tartott hazafelé a drohobicsi utcán, amikor egy náci tiszt lelőtte. Ötvenéves volt.